İslâm’da Meşrû Mülk Edinme Yolları

Nimetlerini rızası doğrultusunda elde etmenin yollarını bize bahşeden Allah Teâlâ’ya hamd olsun. Bu yolları bize açıklayan Resulüne ve al-i ashabına salat-u selam olsun.

Allah Teâlâ’nın yarattıkları arasında her hangi bir şeyi sahiplenme, diğer bir ifadeyle mülk edinme sadece insana bahşedilmiş bir özelliktir. Buna göre; bir insan için “Falan şeyin sahibi” denirken sözgelimi bir hayvan için aynı ifadeyi kullanmanın bir anlamı olmayacaktır. İnsanın mülk edinme arzusu; henüz iyi ve kötüyü tam olarak ayıramayacağı yedi yaşın altındaki dönemde başladığını görüyoruz. Bu da bize bu duygunun yaratılış olarak insan fıtratına yerleştirilmiş bir özellik olduğunu gösterir. Sınavı kazanmak amacıyla dünya âleminde çeşitli arzular içerisinde yaratılan insan, mal edinmeye karşı fıtratında bulunan isteği meşru yoldan karşılayabilmesi için İslam’ın rehberliğine muhtaçtır. İslam dini örf ve maslahatı da dikkate alarak bu konuyu ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerle beyan etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلاَ تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir” (Nisa/29)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ

“Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah’a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah’a şükredin”(Bakara/172)

Peygamber Efendimiz (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)’den geçimini haramla sağlayıp Allah yolunda sefere çıkmış bir kişi hakkında şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ: يَا رَبِّ يَا رَبِّ وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ، وَمَكْسَبُهُ حَرَامٌ، وَغُذِّيَ بِالْحَرَامِ، فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ

“Sonra Peygamber Efendimiz (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) **bir adamı anlattı; uzunca bir sefere çıkmış, saçı-başı dağınık, toz içinde, ellerini semaya uzatmış şöyle diyor: “Ey Rabbim! Ey Rabbim!” Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır. Bütünüyle haramla beslenmiş olan bu adamın duasına nasıl icabet edilsin?[1]**

Bu ve emsali ayet ve hadislerden anlaşılan, mülk edinmekte aranan en önemli şart; elde edilecek olan eşyanın helal mallardan olmasıdır. Bir şeyi mülk edinmek için temelde referans alınması gereken iki önemli husus vardır. Bunlardan biri bulunmadığı takdirde elde edilecek olan mülk, habis/pis mülk olacaktır.

1. Mülk edinilecek şey, Allah Teâlâ katında mal olma nitelğini bulundurmalıdır. Aksi takdirde başkasının hak ve hukukuna tecavüz edilmiş olmasa da mal olmaya elverişli olmayan bir şeyin mülk edinilmesine izin verilmiş olacaktır.
2. Mal olan bir şey, İslam'ın izin verdiği mülk edinme yollarından biriyle elde edilmelidir. Aksi halde mülk, haram yollardan elde edileceğinden pis mülk olacaktır.

MAL NEDİR?

Fıkıhçılar, malın tarifinde söz birliğine varamamışlardır. Bunun doğal sonucu olarak mala dair birden fazla tarif yapılmış ve hangi şeylerin mal sayılacağına dair farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Biz burada bu tariflerden ikisini ele alarak mala dair izahatta bulunmaya çalışacağız.

1. "İnsan tabiatının meylettiği ve ihtiyaç anında kullanılmak üzere saklanılabilen şeylere mal denir." Tarife çeşitli itirazlar yapılmış olsa da tarifi savunanlar, itirazlara cevap verip tarifin tutarlı olduğunu iddia etmişlerdir.
2. "İnsan tabiatının meylettiği ve üzerinde tasarruf yetkisi olup başkalarını o şeyde tasarruf etmekten menetmeye yetkili olduğu şeydir. Bu tarife göre menfaatler de maldır.

Bu ve benzer ifadelerle tarif edilen mal, mülk edinmenin en başta gelen şartlarındandır. Ancak daha öncede beyan ettiğimiz üzere bir şeyin mal olması, helal mülk olması için yeterli değildir. Âlimler, beş çeşit mülk edinme yolundan bahsederler. Ne var ki bu beş çeşitten son ikisinin "müstakil birer mülk edinme yolu mu yoksa ilk üç sınıfın içerisinde değerlendirilecek tali mülk edinme yolu mu" olduğuna dair sözbirliğine varamamışlardır. Fakat bütün âlimler, bu yolların dışında farklı bir yolla elde edilecek malın haram yoldan elde edilmiş olacağına dair söz birliği içerisindedirler.

MEŞRU MÜLK EDİNME YOLLARI

Mülk edinme yollarının sözbirliği ile üç, ihtilaflı olarak beş çeşit olduğunu söylemiştik. Yani ilk üçünün meşru mülk edinme yolu olduğu tüm âlimler tarafından kabul edilmişken, son ikisinin müstakil mülk edinme yolu olup olmadığı tartışılmıştır. Buna rağmen son iki yolla elde edilecek

mülkün, helal mülk olduğuna dair söz birliği vardır. Bunlar;

1-**Akit yoluyla mülk edinme**; tarafların karşılıklı rızalarına dayalı olarak değer taşıyan iki şeyi belli ölçüler çerçevesinde takas etmesi veya meccanen vermesidir. Sözgelimi; para veya buğday veya da eski bir eşyayı verip karşılığında yeni bir eşya almak veya başkası tarafından meccanen hibe edilen bir malı kabul etmek gibi.

2- **Mubah malın elde edilmesi yoluyla mülk edinme;** dağ, orman ve emsali yerlerdeki sahipsiz ağaç, ot, toprak ve benzeri mubah malların ele geçirilmesidir. Dere kenarlarındaki sahipsiz ağaç, dal ve odunları toplamak gibi

1. **Miras yoluyla mülk edinme;** varisi sayıldığı kişinin ölümünden sonra miras yoluyla mal elde etmesi bu türdendir.
2. **Eldeki maldan kazanılan-doğan mülk:** sözgelimi; sahip olduğu hayvanın doğurmasıyla elde edilen buzağı veya kiraya verilen akardan elde edilen gelir gibi.
3. **Şufa** (ön alım) **hakkıyla mülk edinme;** bu, bir tür hak olup kişiye mülk edinme hakkı sağlar. Sözgelimi; sahip olduğu arazinin bitişiğinde başkasına satılan bir araziyi şufa hakkına sahip olma gerekçesiyle aynı paraya satın almak gibi.

Biz burada mülk edinme yollarından ittifaklı olan ilk üçü üzerinde duracağız ve diğer iki yolun müstakil mülk edinme yollarından olmayıp belki ilk üçün alt kısımlarından olduğunu okuyucunun geniş kitaplardan araştırmasına bırakacağız.

AKİT YOLUYLA MÜLK EDİNME

Bundan maksat bir kişinin mülkündeki bir malı dinde caiz olan alışveriş, kiralama, sulh, havale, hibe emsali akit türlerinden herhangi biri sebebiyle başka bir kimsenin mülküne intikal ettirmektir. Anlaşılacağı üzere bu yolla edinilen mal, daha önce sahipsiz olmayıp başka kimsenin mülkünde bulunmaktadır. Ve bundan sonra da ya o kimsenin mülkünde yok olana kadar devam edecek ya da aynı şekilde yok olana kadar bu tür akitlerle veya miras yoluyla intikal edecektir. Bu, bize mubah mallar üzerinde muavaza akitlerinin yapılamayacağını gösterir. Zira elde edilmeden önce mubah malın, mal olması mümkün ve gerçekse de birisinin mülkü olması düşünülmez.

Muavaza akitlerine zaman zaman yenilerinin eklenmesi, yani Peygamber Efendimiz (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) döneminde bulunmayan yeni muavaza akitlerinin çıkması mümkün müdür? Fıkıhçılar bu hususta da söz birliği edemediklerinden farklı üç görüş ortaya çıkmıştır. Bir kısmına göre; bir akdin var olması ve İslam tarafından kabul edilmesi, geçerliliğini sağlayacak ayet-hadis veya Şer’î bir delile dayanmalıdır.

Buna göre hakkında nas olmayan bir akit caiz değildir. Böyle bir akit, dinde yerini alamayacağı için bu yolla elde edilecek kazanç da caiz olmayacaktır. Bunlara “el-Mukayyidun” yani tasarrufları naslarla kayıtlayanlar denilmiştir. Bunun tam aksine diğer bir kısım fıkıhçılar bir akdin oluşmasını hakkında bir nassın bulunmasına bağlamamışlardır. Onlar için bir akdin oluşumunda önemli olan cevazına nassın bulunması değil, yasak olduğuna dair nassın bulunmamasıdır. Buna göre yeni oluşturulacak bir akit, faiz ve benzeri haram uygulamaları içeriyorsa kesinlikle caiz olmazken, her hangi bir yasak içermemesi durumunda da kesinlikle caiz olur. Zira yasak olduğuna dair nas yoktur. Bu da cevaz için yeterlidir. Bunlara “el-Muvassiun” yani tasarrufları naslarla kayıtlamayanlar denilmiştir. Üçüncü olarak; bu iki kesimin ortasında sayılabilecek ve kendilerine “el”Mütevassitun” denilen bir kesim vardır. Bunlara göre; bir akdin oluşturulması için hakkında nas bulunmasına gerek yoktur. Ancak ihtiyaç olmadıkça ya da toplumda önü alınamayacak şekilde yayılmadıkça da yeni bir akit türü oluşturmak caiz değildir. İhtiyaç duyulması veya önü alınamayacak derecede yaygınlaşması halinde oluşturulacak bir akit, dinde yasak olan bir uygulamayı içermemelidir. Aksi takdirde caiz olmayacaktır. Genellikle Şafiîler birinci, Hanbeliler ikinci, Hanefi ve Malikiler de üçüncü gruptandırlar.

MUBAH MALLARIN ELDE EDİLMESİYLE MÜLK EDİNME

Meşru mülk edinme yollarından birisi de doğası itibarıyla sahipsiz olan malları elde ederek sahiplenmektir. Bu kısmın en belirgin özelliği mülk edinilen malın daha önce bir sahibinin bulunmamasıdır. Allah Teâlâ’nın insan için yarattığı bütün mubah yani sahipsiz mallar, bu yolla mülk edinilebilir. Avlanmak, dağ ve bayır gibi yerlerdeki hüda-i nabit yani kendiliğinden biten ot ve ağaçları toplamak, deniz, akarsu ve göl gibi yerlerin suları, yağmur suları, madenler, sahipsiz arazilerin sahiplenilmesi ve daha nice mal türleri hep bu yolla mülk edinilebilir. Mubahların ihrazında gözetilmesi gereken en önemli husus; mülk edinilmeleri sonucunda kamu zararına sebebiyet vermemesidir. Buna göre; toplum zararına sebep olacağı düşüncesiyle bu tür mubah malların devlet tarafından mülk edinilmesine yasak getirilmesi mümkündür. Bu yasak konulduktan sonra elde edilmeleri caiz olmayacak, aksine kamu hakkına tearuz olacaktır. Zira kamu menfaati, bireyin menfaatinden önce gelir.

MİRAS YOLUYLA MÜLK EDİNMEK

Ölünün geriye bıraktığı mallara miras denir. Kişinin borçlu ölmesi durumunda geriye bıraktığı maldan borcu karşılayacak miktar veya bıraktığı malın üçte birini geçmeyen vasiyetlerini karşılayacak malları

miras kapsamında değerlendirilmez. Bunlar hak sahiplerine verildikten sonra geriye kalanlar dinin belirlemiş olduğu kişilere yine dinin belirlediği ölçülerde taksim edilir.

Sahih görüşe göre; öldüğü an itibarıyla başkasının hakkının taalluk etmediği bütün malları, ölen kişinin varislerinin mülkü olur. Kefenleme ve teçhiz işlemleri için yeterli olacak miktar da miras olarak değerlendirilmez.

Mirasın diğer iki mülk edinme yollarından temel farkı; varisin ölenin malına malik olmasının zorunlu olması yani varisin tercihine bırakılmadan din tarafından mülkiyetin gerçekleştirilmesidir. Varis bunu almama hakkına sahip değildir. Dilerse başkasına kendi rızasıyla devredebilir. Buna göre; aralarında anlaşmaları durumunda varisler, başka şekilde de taksim yapabilirler. Ölen kimsenin varisi olmaması durumunda malları devlete kalır.

Bu anlatılanlar İslam'a göre meşru mal edinme yollarıdır. Bu yollar dışındaki kumar, hırsızlık, faizli işlemler ve benzer mülk edinme yolları caiz olmayıp bu şekil elde edilen kazançlar haram olarak değerlendirilir. Şu üç günlük dünya hayatında bu tür haram yollarla kazanç elde etmekten Allah Teâlâ hepimizi korusun. Amin!

HÜSAMETTİN VANLIOĞLU BAŞKANLIĞINDA FIKIH KURULU

---

[1] Müslim